

Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie

<https://hdl.handle.net/1874/432565>

DEP

Ts 027 6892

C. Tol

Concelebratie
afscheidscollege 28 september 1985

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

19
Ts. oct.
6892 L
O.B.O.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Tol. C.

Concelebratie: afscheidscollege 28 september 1985 / C.
Tol. - Amersfoort: Stichting Centraal Oud-Katholiek
Boekhuis. - (Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek
Seminarie; nr. 20)
ISBN 90-70596-53-9
SISO 253 UDC 264-06:284.8
Trefw.: liturgie; Oud-Katholieke kerk.

ISBN 90-70596-53-9

© 1988 Stichting Centraal Oud-Katholiek Boekhuis

De publicatieserie van de Stichting Oud-Katholiek
Seminarie wordt uitgegeven onder verantwoordelijkheid
van docenten en leden van het curatorium van deze
stichting.

Redactie: Mgr.A.J. Glazemaker; mr.J.A.C. de
Jonge; mr.G.Chr. Kok; drs.F. Smit;
dr.J. Visser; drs.K. Ouwens; dr.
B. Wirix.

Secretariaat: drs.K. Ouwens,
Noorder Hoofdstraat 131,
1561 AT Krommenie.

Administratie: Centraal Oud-Katholiek Boekhuis,
Koningin Wilhelminalaan 3,
3818 HN Amersfoort.

De prijs wordt per nummer vastgesteld; intekenaren
genieten een korting van 25%.

W o o r d v o o r a f

Een "Mis met drie heren" ligt velen nog vers in het geheugen. Het was ook een indrukwekkende gebeurtenis, meestal droegen de "heren" mooie gewaden, want zo iets plechtigs kwam alleen maar voor op dagen dat er iets te vieren was. Daarom was er ook wierook, brandden er extra kaarsen, soms droegen de misdienaars rode togen in plaats van de gewone zwarte en daarbij hoorden dan ook gesteven superplies, met vleugeltjes, op de rug met een speld bij elkaar gestoken en met een onnoemelijk aantal in het gelid gestreken plooien ... arme vrouw van de pastoor, die moest na afloop van de plechtigheid geruime tijd kreukherstellend aan de gang!

De vleugeltjes en de plooien zijn er hier en daar nog, al worden ze zeldzamer door de opmars van de synthetische stoffen, die zelfs voor kerkelijk gebruik zijn toegelaten, maar de Mis met drie heren wordt ook in de Oud-Katholieke Kerk bij feestelijke gelegenheden meer en meer vervangen door een Eucharistieviering die de voorgangers in hun eigenlijke functie en waarde laat. De diaken en de subdiaken in zo'n Misviering van toen waren vrijwel altijd priesters; ze waren natuurlijk wel ooit tot subdiaken en diaken gewijd, maar dat werd toch in hoofdzaak ervaren als een "opstapje" naar het "eigenlijke" ambt. Thans denken we daar gelukkig anders over. Het subdiakonaat is een facultatieve zaak geworden en het diakonaat krijgt meer gestalte als een volwaardig ambt, naast dat van priester en bisschop. Weliswaar kost dat moeite, maar het gebeurt.

De liturgie heeft na het Tweede Vaticaanse Concilie in de Rooms-Katholieke Kerk een ander gezicht gekregen en deze verandering heeft ook in onze kerk doorgewerkt. De doorwerking was niet zo snel en stormachtig als in de Rooms-Katholieke Kerk, vooral in ons land, het geval

is geweest, maar zij was er en is er nog steeds. Bovendien heeft zij een effect, dat voor de Oud-Katholieke Kerk misschien nog veel wezenlijker is. Vaticanum II legde accenten in en herontdekte aspecten van het kerk-zijn die, althans in theorie en in de theologie, in de Oud-Katholieke Kerk al lange tijd gemeengoed waren, maar die in de vormen van de eredienst niet of nauwelijks merkbaar waren. De Eucharistie was dan in theorie wel een viering van heel de gemeenschap, maar in werkelijkheid was de pastoor heel alleen, met de rug naar de gelovigen, bezig aan het altaar; geen transsubstantiatieleer in de scholastische zin, maar op het moment van de consecratie werd er gewierookt en gescheld dat het een lieve lust was...

In zijn colleges heeft docent Tol enkele generaties studenten ervan doordrongen, dat de Oud-Katholieke Kerk in haar liturgische vormen haar essentiële opvattingen over ambt en eucharistie niet moet maskeren, maar juist tot uitdrukking brengen. Hij deed dat steeds door heel diep in te gaan op de geschiedenis van de liturgie en daarin details zichtbaar te maken die kenmerkend waren voor de oude, ongedeelde kerk waaraan de Oud-Katholieke Kerk zich voortdurend heeft te spiegelen. Daarbij werd inhoudelijk radicaal, maar op een steeds uiterst beminnelijke, haast gemoedelijke wijze afrekening gehouden met relictten uit een verleden waarin ideeën als geldigheid, consecratie-macht, genadevrucht en leken tegenover gewijde bedienaars een belangrijke rol speelden. "Fortiter in re, suaviter in modo" was en is daarbij Tol op het lijf geschreven. Want naast de wetenschapsman die de theologische en historische onhoudbaarheid van allerlei praktijken en overtuigingen blootlegde, was hij ook herder van een kudde, die met wijsheid geweid moest worden en die niet zomaar, van de ene dag op de andere, naar onbekende dreven gebracht kon worden, waar het gras misschien wel hoger en malser was, maar toch heel anders zou smaken

dan vroeger. Dan spraken - en spreken nog, in het werken aan de revisie van de liturgische boeken - zijn nuchtere verstaan van de realiteit en zijn gevoel voor relativiteit een woordje mee. IJdelheid, ritualisme en clericalisme, de drie kleine, maar venijnige duiveltjes waarvoor juist de gewijde ambtsdrager in een kerk vol liturgische vormen en mooie dingen "nuchter en waakzaam" moet zijn, (juist omdat ze niet "als een briesende leeuw rondgaan", maar in stilte hun streken leveren) hebben bij Tol nooit veel kansen gekregen.

Een Latijns dichter schreef ooit de volgende regels:

"Navita de ventis, de tauris narrat arator,
enumerat miles vulnera, pastor oves".

(Propertius 2, 1, 43 sq.)

Als ik dit wat vrij vertalen mag, wil ik het zo verwoorden: Een zeeman zwetst over stormen, een landman kletst graag over zijn stieren, een soldaat telt trots zijn verwondingen, maar voor de herder gaat het om zijn schapen. Stormachtig en hemelbestormend is Tol nooit te werk gegaan, maar veeleer behoedzaam manoeuvrerend, want wat schiet je op met schipbreuk, nietwaar? Een wijsgeer in hart en nieren die, eigenlijk omdat het moest, liturgicus wordt en ook dat weer met hart en ziel, moet wel een paar stieren voor de ploeg hebben lopen, maar daar ging het bij hem nooit over, altijd over de zaken zelf. Voor soldaat is Tol gewoon veel te veel een man des vredes. Blijft over de herder, wiens belang is zijn schapen. Niet zijn schapen, maar Zijn schapen.

Koenraad Ouwens

C o n c e l e b r a t i e

Concelebratie is een term, die in de Rooms-Katholieke kerk na het tweede Vaticaanse Concilie sterk naar voren is gekomen. Het woord wordt dan gebezigd in de gangbare zin, zoals omschreven in Van Dale 1) : "het gezamenlijk opdragen van de mis door meer dan één priester".

Op die interpretatie en de praktijk ervan wil ik enige Oud-Katholieke kanttekeningen plaatsen.

Gehele gemeenschap primair

Letterlijk betekent concelebratie het "mede of samen vieren", in het kerklatijn in het bijzonder van de Eucharistie. Al dadelijk en heel duidelijk dienen we hier voorop te stellen, dat het bij een Eucharistieviering in beginsel de gehele gemeente is, die concelebreert. Immers, het aanwezige kerkvolk fungeert daarbij niet als een meer of minder geïnteresseerd toeschouwer, die alles wat zich in de altaarruimte afspeelt op afstand aanhoort en aanziet, maar het is er wezenlijk en ten nauwste bij betrokken op grond van doop, vormsel en het algemeen priesterschap van de gelovigen. Vooral bij de eucharistie als sacramentum

---

1) Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 1976.

unitatis 2) - sacrament van eenheid - speelt de gemeenschapsgedachte een uitermate belangrijke en actieve rol. Niet alleen was dat het geval in de oude katholieke kerk van de eerste eeuwen, zoals ik dat graag in mijn colleges heb onderstreept, maar ook in onze Oud-Katholieke kerk is al in vorige generaties dat gemeenschapsaspect met nadruk beklemtoond, vooral tegenover de toenmalige praktijk in de Romana. Zo bijvoorbeeld in de bisschoppelijke brief van 6 januari 1909, zoals die in de eerste, tweede en derde druk van ons Misboek 3) staat afgedrukt. Niet onvermeld blijve hier hetgeen Mgr Rinkel daarover schreef in het werk "Die

---

2) Thomas van Aquino, Summa Theologiae III, q.82 a2, ad 3. Van hem is ook het gebed over de gaven (secreta) in de mis van Sacramentsdag; cf. Gregory Dix, The Shape of the Liturgy, 1947, p. 248. Dit gebed luidt: Ecclesiae tuae, quaesumus Domine, unitatis et pacis propitius dona concede, quae sub oblatis muneribus mystice designantur. Per Dominum nostrum.

Het nieuwe Missale Romanum 1969 heeft het gelukkig gehandhaafd. In het Oud-Katholieke Misboek staat sinds 1909 de letterlijke vertaling: Wij bidden U, Heer, verleen genadig aan uw kerk de gaven van eenheid en vrede, die onder de opgedragen giften op geheime wijze worden afgebeeld. Door Christus onze Heer.

3) Misboek ten dienste van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, uitgegeven volgens bisschoppelijk besluit van 6 januari 1909; eerste druk 1909, tweede druk 1926, derde druk 1941; Herderlijk schrijven, blz. XXI vv.

"heilige Eucharistie" en in zijn "Dogmatische Theologie". 4)

Die idee van concelebratie, namelijk door heel de gemeente, dienen we duidelijk primair te stellen, omdat de eucharistie een gemeenschapsviering is van heel de kerk in al haar geledingen. Anders gezegd: concelebratie is geen clericale aangelegenheid, naar het gehele gelovige volk is er evenzeer bij betrokken.

Middeleeuwse misvormingen

Waarom deze nadruk op de gemeenschapsgedachte? Vanwege onzalige ontwikkelingen in de Middeleeuwen, waardoor de gelovigen in het schip van de kerk steeds meer gedegradeerd werden tot onmondige, passieve toeschouwers bij hetgeen zich aan het altaar op grote afstand in een onverstaanbaar Latijn voltrok. Mede daardoor werd de term concelebratie (evenals trouwens celebratie en consecratie 5)) beperkt tot het presbyterium ofwel het priesterkoor of altaarruimte. Sindsdien verstaan we nog altijd onder concelebratie als technische term: het fungeren van meer priesters gezamenlijk in één mis aan één altaartafel.

Op zich is een dergelijke wijze van voorgaan in de liturgie geen verwerpelijke zaak,

---

4) A. Rinkel, Erzbischof von Utrecht, Die heilige Eucharistie, 1952, S. 81 ff.; A. Rinkel, Dogmatische Theologie, 1956, IV, blz. 97 vv.

5) E. Schillebeeckx, Christelijke gemeente en haar ambtsdragers, in Concilium 16 (1980) nr. 3, blz. 101, stelt, dat tot in de elfde eeuw de opvatting was, dat de priester niet alleen consecreerde of offerde, maar "heel de vergadering der gelovigen consecreert en offert te zamen met hem".

allerminst, zeker niet bij bijzondere gelegenheden. Ook in de geschiedenis van de oude kerk vinden we daarover verschillende interessante gegevens 6). Maar in de Middeleeuwen, vooral na grofweg het jaar 1000, doen hier in de westerse katholieke kerk zich helaas betreurenswaardige ontwikkelingen voor, die hier en daar, ook bij ons, tot op de huidige dag, vaak onbewust, nog doorwerken. Allerlei factoren werkten daartoe mee, bijv. de onverstaaenbaarheid van het Latijn, de steeds grotere kerkgebouwen, een scheidingshek tussen priesterkoor en schip van de kerk: het doxaal of oxaal, een steeds groter wordend priesterbestand. Door dit alles ontstaat er in de Middeleeuwen de zogenaamde missa privata, ofwel privé-mis, aldus genoemd omdat men vond, dat het geen verschil uitmaakte of er wel of geen gelovigen bij een misviering aanwezig waren: de priester gaat eventueel geheel alleen zijn eigen gang; geen probleem vond men dat. Zo perverteerde het mysterium unionis tot een mysterium separationis (B. Fischer) 7). Tevens werd het een vaste priestergewoonte om dagelijks, ja zelfs meermalen per dag, de mis op te dragen.

Dit privatiserings- en clericaliseringsproces, samengaande met een bepaalde scholastische theologie, had als funest gevolg niet alleen een zeer exclusieve positie van de priester boven de gelovigen, maar ook een buitengewoon individualistische en materialis-

---

6) E. Dekkers, La concélébration. Tradition ou nouveauté? in: *Mélanges Liturgiques* Bernard Botte, 1972 p. 99 ss.; *Liturgisch Woordenboek*, *Romen en Zn.* 1958-1962 geeft s.v. *Concelebratie*, k. 451, een bibliografie betr. geschiedenis concelebratie.

7) B. Fischer, *Reform of Symbols in Roman Catholic Worship*, in: *Liturgy Reshaped*, Stevenson, SPCK, 1982, p. 130.

tische visie op het genadekarakter van de Eucharistie.

Dat laatste houdt in, dat in de Rooms-Katholieke praktijk, tot in onze tijd toe, er voor de betrokken priester bijzondere kwantitatieve, haast telbare verdiensten aan het opdragen van de mis verbonden zijn: de zogenaamde fructus specialissimus, een zeer speciale portie genade voor die priester. Naast deze geestelijke baten zijn er de financiële voordelen: de misstipendia, geldelijke vergoedingen voor het misopdragen voor anderen. Aldus raakte de concelebratie steeds meer in onbruik en verschaalde ze tot "de stuntelige vorm" (typering van Manders 8)) van een zogenaamde concelebratie bij bisschops- en priesterwijding. Nog volgens de Codex Iuris Canonici van 1917, c. 803, waren dit de enige gevallen, die als concelebratie werden aangeduid en als zodanig waren toegestaan, namelijk dat na de wijding tot priester en bisschop de nieuwgewijde terzijde van het altaar de Canon zacht meesprak met de celebrans.

Consecratiemoment, consecratiemacht

In het kader van dit individualistisch, atomistisch denken wordt een heel belangrijke vraag die naar het zogenaamde "consecratiemoment": wanneer vindt nu precies de consecratie en alzo naar Rooms-Katholieke opvatting de transsubstantiatie (de gedaanteverandering van brood en wijn) plaats? Ook weer zo'n typisch middeleeuws gedachtencomplex. De scholastieke dogmatiek concentreert dan de consecratie steeds exclusiever in de Verba Domini: de instellingswoorden: "Hoc est enim corpus meum" - "Want dit is mijn lichaam" en "Hic est enim calix sanguinis mei" - "Want dit is de beker

---

8) H. Manders, Supplement Liturgisch Woordenboek, 1970, p. 43.

van mijn bloed". Ja, dan gebeurt het wonder: le moment supreme. Met andere woorden: het uitspreken van die woorden van de Heer, of zelfs toegespitst op een gedeelte ervan is het beslissende criterium, of de consecratie heeft plaats gevonden en de priester heeft gecelebreerd.

Voorts betekent het feit, dat alleen de priester die zwaar geladen woorden kan en mag uitspreken, een sterk argument voor de verheven macht (de potestas) van de priester: de macht om de zogenaamde transsubstantiatie tot stand te brengen. Aldus wordt de werkelijke tegenwoordigheid (de realis praesentia) van Christus in het sacrament totaal afhankelijk gemaakt van de wil van de priester.

Vele andere nare gevolgen

Verleidelijk is het om hier nader in te gaan op allerlei facetten en praktische gevolgen van deze zeer ingrijpende ontwikkelingen in de Middeleeuwen en in de eeuwen daarna. We noemen slechts het verschijnen en het in aantal steeds meer toenemen van zijaltaren in de kerken, de mis-handel (in dubbele zin van het woord): de corrupte handel in missen in de late Middeleeuwen, waar priesters tegen elkaar op concurreren in goedkoper mistarieven, de stormloop op altaren bij synodes en congressen, omdat priesters allemaal zelf hun missa privata willen opdragen; om maar te zwijgen van de film "Le défroqué", waarin helemaal de zaak in het ridicule wordt getrokken: een afvallig priester spreekt in een nachtclub de instellingswoorden uit over een beker wijn en ergo denkt men, dat er een geldige consecratie heeft plaats gevonden: het machtswoord is immers gesproken.

Kentering in deze eeuw

Gelukkig begint echter dit droevig getij in het begin van deze eeuw langzaam maar zeker te keren, dank zij de opkomende liturgische vernieuwingsbeweging, de groeiende wetenschappelijke verdieping van de liturgiewetenschap en de grotere aandacht voor de ecclesiologie. Aldus wordt er, eerst aarzelend, maar na de Tweede Wereldoorlog steeds luider, kritiek uitgeoefend op de missa privata, zoals die in de Romana zeker tot het Tweede Vaticaanse Concilie veruit de meest voorkomende misvorm was. Ofschoon nog de oude Codex Iuris Canonici van 1917 in canon 805 slechts voorschreef om "meermalen per jaar" te celebreren: "plures per annum", volgens de jurisprudentie hield dat in "minstens drie a vier keer per jaar" 9), deed men in de praktijk soms het haast onmogelijke om de mis maar elke dag te kunnen "lezen" (!) en vormde (en vormt nog hier en daar) "de dagelijkse celebratie een hoeksteen van de priesterlijke spiritualiteit" (Lescrauwaet) 10).

Bij de bestrijders van de privémissen en het daarmee samenhangende gedachtencomplex noem ik naast de Jezuiet Fransen 11) en de Dominicaan Schillebeeckx (al vanaf zijn eerste werk "De sacramentele heilseconomie" 12), vooral Karl Rahner, o.a. met zijn geschrift "Die

---

9) P. Rado, Enchiridion Liturgicum, 1961, p. 312.

10) J.F. Lescrauwaet, Concelebratie, zin en vormgeving, Tijdschrift voor Liturgie, 67 (1883), p. 73.

11) P. Fransen, Dogmatische beschouwingen over concelebratie, TvL 47 (1863), p. 337 vv.

12) E. Schillebeeckx, De sacramentele heilseconomie, 1952, p. 355 vv.

vielen Messen und das eine Opfer". 13) Daarbij pleitte hij sterk voor herstel van de concelebratie: dat priesters niet ieder voor zich, maar zoveel mogelijk gezamenlijk de mis opdragen. Populair werd de discussie wel versimpeld tot de strijdvraag: bereiken honderd privémissen meer genadevrucht dan één mis waarbij honderd priesters concelebreren?

Paus Pius XII (1939-1958) was niet bepaald een bewonderaar van de school van Rahner, maar hechtte juist veel waarde aan de stille, gelezen mis en het veelvuldig opdragen daarvan. Aldus veroordeelde hij herhaaldelijk de ideeën van de nieuwlichters. Daaraan werd graag toegevoegd in de Acta van de Apostolische Stoel, dat "Door de instelling van Christus (ex institutione Christi; het wordt dus zelfs op een instelling door Christus teruggevoerd!) alleen die priester, die de consecratiewoorden uitspreekt, op wettige wijze kan celebreren". 14)

Tweede Vaticaans Concilie

Het Tweede Vaticaans Concilie bracht ook hier een flinke doorbraak, vastgelegd in verschillende documenten als de Constitutie over de liturgie (1963), een nieuwe Misritus (1965) en uitlopend in een nieuw Missale Romanum (1969). Niet langer ging men uit van de privémiss als standaardmodel voor misviering, maar van de gemeenschappelijke viering samen met het volk. Optimale vorm daarbij is een viering, voorgegaan door een bisschop. Daarmee werd aan de hegemonie van de missa privata weliswaar behoorlijk afbreuk gedaan, maar helemaal afge-

---

13) K. Rahner, Die vielen Messen und das eine Opfer, Zeitschrift für katholische Theologie, 71 (1949), S. 257 ff.

14) AAS 48 (1956), 716; 49 (1957), 370.

keurd werd ze toch niet. Het bleef mogelijk, dat een priester geheel alleen de mis kon opdragen. Het Missale Romanum van 1969 zegt in de Instructio Generalis, nr. 211, dat het is toegestaan "om een ernstige reden" - "ex gravi necessitate". In de nieuwe Codex Iuris Canonici van 1983, canon 906, is het zelfs afgezwakt tot "iusta et rationabili de causa" - "om een passende en billijke reden".¹⁵⁾ Ook hier in dit detail zien we, hoe men in Rome de concilieklok terugdraait, volgens sommigen om in dit geval aan de "Funktionslust" (Bunnik, 16)) van priesters tegemoet te komen.

Op diverse punten is Vaticanum II wat ons onderwerp betreft niet zo ver gegaan als velen in de liturgische beweging hoopten. Wel kwamen er meer mogelijkheden voor concelebratie, maar Rome bleef erop staan, dat in het grote Eucharistisch Gebed het Instellingsverhaal met het gebed ervoor en erna door de concelebranten ieder apart met de hoofdcelebrant wordt uitgesproken, zij het - uit praktische overwegingen - door de concelebranten "submissa voce" - "met zachte stem".¹⁷⁾ Men ontkomt hier bij nadere

---

15) R. Kaczynski, München, jarenlang de rechterhand van Mgr A. Bugnini bij de postconciliaire liturgiehervorming rekent dit onder de "Betreuenswaardige veranderingen" in de nieuwe Codex, TvL 68 (1984), p. 234 v.

16) R.J. Bunnik, Dienaren van het aggrionamento, 1967, p. 94.

17) Missale Romanum, 1969, Instructio Generalis, nr. 170: "door de concelebranten zacht uitgesproken, zodat de stem van de hoofdcelebrant duidelijk verstaan wordt." J. Hermans, De liturgie van de eucharistie, 1979, p. 310 wil er ook theologisch gewicht aan hechten: "de herkenbaarheid van het handelen van Christus primeert". (Roomser dan Rome?)

beschouwing niet aan de indruk, dat oude dogmatistische standpunten nog sterk meespelen, nl. dat een priester die niet zelf de Instellingswoorden uitspreekt, niet op geldige wijze celebreert. Voorts klinkt hier de oude idee van de consecratiemacht van de priester (de postestas celebrandi) nog krachtig door, zoals het nieuwe Missale Romanum in de tweede editie van 1975 in het Voorwoord, nr. 4, die macht van de priester beschrijft als "de voortzetting van de macht van Christus, de hogepriester van het Nieuwe Verbond". 18) En als men over een dergelijke potestas beschikt, dient men haar volgens sommigen ook uit te oefenen. 19)

Vragen rondom Instellingswoorden

Als achtergrond van het merkwaardige denken in machtstermen is van belang, hoe we de Instellingswoorden dienen te verstaan: narrative of assertive. Narrative wil zeggen: verhandelend-biddend, overeenkomstig de Joodse traditie van de haggada (gedachtenis- resp. instellingsverhaal) bij de kiddoesjiem: de Joodse religieuze maaltijden, bijvoorbeeld ter gelegenheid van hun Paasfeest. Immers, haggada komt van het werkwoord nagad, vertellen, verhalen. Tegenover narrative staat assertive:

---

18) Algemene inleiding op het Romeins Missaal, Altaarmissaal, NRL z.j., Voorwoord, nr. 4.

19) F. Vandenbroucke geeft in het artikel Concelebratie in het Liturgisch Woordenboek onder III "Theologische verantwoording van de concelebratie" sub B als argument aan (k. 449): "Een priester moet, of zou althans als priester (cursief) aan de mis moeten deelnemen en dus mede-consacrereren en niet, zoals de gelovigen, zich beperken tot het bijwonen ervan".

decreterend, beslissend, "zo stel ik vast". Met een dergelijke assertive-opvatting wordt ook weer sterk de consecratiemacht van de priester onderstreept.

Niet minder belangrijk is de vraag, in hoeverre de priester hier niet alleen fungeert "in persona Christi", maar toch ook "ministerialiter" of "in persona ecclesiae". Schillebeeckx poneert zelfs in Concilium: "het volk celebreert, de priester gaat hierin in dienstbaarheid alleen voor". 20) Hij stelt daarbij de vraag: in hoeverre verkeren we hier in de overgang van het tweede millennium, gekarakteriseerd als de tijd van de direct christologische fundering van het ambt, alsmede van de privatisering daarvan, naar een nieuwe tijd, die als het eerste millennium meer pneumatologisch-ecclesiaal gericht is. Diepgravende vragen, waarop we in dit bestek niet nader kunnen ingang, van hoe groot indirect belang ze ook voor ons onderwerp zijn.

Meespreken door concelebranten?

Wel wil ik hier ingaan op de omstreden vraag: moeten de concelebranten noodzakelijk bepaalde gedeelten van het Eucharistisch Gebed met de hoofdcelebrant meespreken? Al door Rahner 21), Vandenbroucke en anderen in de Romana werd dat lang voor Vaticanum II niet nodig geacht: Vandenbroucke: "Voldoende is, dat alleen de

---

20) E. Schillebeeckx, Christelijke gemeente en haar ambtsdragers, Concilium 16 (1980), nr. 3, p. 86.

21) K. Rahner, Dogmatische Bemerkungen über die Frage der Konzelebration, Münch. Theol. Z., 6 (1955). S.2.

hoofdcelebrant de bedoeling der concelebranten om te consacreren in woorden uitdrukt". 22)

Een concelebratie, waarbij de concelebranten luidop meebaden, was in het Westen tot in de zevende eeuw onbekend, en op sommige plaatsen bleef dat zo, in een aantal Franse bisdommen tot in de achttiende eeuw. Aldus werd het ook door Neo-gallicanen bepleit. 23) Evenmin kennen vrijwel alle Oosterse kerken een gesproken concelebratie, met uitzondering natuurlijk van de geïnieerden. 24)

De huidige regeling na Vaticanum II betreffende het zacht meespreken van de concelebranten beschouwen sommigen als een noodmaatregel, namelijk als een verkaptte vorm van synchronisatie van privémissen bij grote priesterbijeenkomsten (Botte 25)). Anderen beoordelen die vorm veeleer als een goede overgangsmaatregel om van de privémissen-praktijk af te komen. Zo meent Lescrauwaet, dat "Rome hier halverwege is blijven steken" en dat "het aandeel van de concelebranten in het uitspreken van het Eucharistisch Gebed en in de andere

---

22) F. Vandenbroucke, Liturgisch Woordenboek, k. 450.

23) J.A. Jungmann, Missarum Sollemnia, 1952, I, S. 203. Hoezeer de synode van Pistoia (1786) tal van neo-gallicaanse "errores" heeft veroordeeld (Denzinger-Umberg 1291 sqq.) vind ik daarbij geen uitspraak over concelebratie; waarschijnlijk was het in die dagen niet zo'n heet hangijzer.

24) J. Hermans, De liturgie van de eucharistie, 1979, p. 311.

25) Supplement Liturgisch Woordenboek, 1970, p. 42.

handelingen door de kerk mettertijd herzien zou kunnen worden". 26)

Samenvattend: de thans in de Romana beoefende concelebratiepraktijk mag dan na de eeuwenlange missa-privata-traditie volgens Verheul 27) "een belangrijke herontdekking" zijn, toch is zij nader beschouwd - niet meer dan een duidelijke compromis-oplossing ten aanzien van het verleden en de bij velen nog - bewust of onbewust - levende Middeleeuwse mis-opvattingen.

Oud-Katholieke uitgangspunten en suggesties

Bezien we hiertegenover onze Oud-Katholieke situatie, dan liggen bij ons de kaarten wel heel anders, niet alleen door het radicaal afwijzen van de missa privata en door onze narratieve interpretatie van het Instellingsverhaal, maar ook door de Instellingswoorden niet zo exclusief als het exacte consecratiemoment te beklemtonen met alle consequenties van dien inzake theorieën over transsubstantiatie en priestermacht. Daardoor komt er allereerst heel belangrijk - de nodige ruimte voor de bijzonder grote betekenis van de epiclese in het Eucharistisch Gebed en helemaal voor het werken van de heilige Geest in de liturgie.

Voorts wordt heel de visie op eucharistie, ambt en kerk er sterk door beïnvloed. Illustratief is hier, wat onze huidige bisschop van Duitsland Sigisbert Kraft daarover schrijft in een artikel "Grundsätze und Ziele altkatholischer Eucharistie".

---

26) J.F. Lescauwet, *Concelebratie, zin en vormgeving*. TvL 67 (1983), p. 78.

27) A. Verheul, TvL 58 (1974), p. 146.

scher Liturgiereform". 28) Daarin komt hij tot deze uitspraak over de epiclesis:

"Ihre Wiedereinfügung in die ersten altkatholischen Eucharistiegebete bedeutet eine wichtige Akzentverschiebung gegenüber dem Kanon des Konzils von Trient und seinem Priesterbild! Wer die Bitte um die umwandelnde Kraft des Heiligen Geistes ernst nimmt, kann nicht mehr von der priesterlichen "Wandlungsgewalt" sprechen. Der Priester ist dann in seinem Dienst ganz und gar Werkzeug, "Diener und Verwalter von Geheimnissen Gottes" (1 Kor. 4,3). Die Absage an eine "potestas", wie sie im Papstdogma als "höchste Macht" zum Ausdruck kommt, wird folgerichtig zur Absage an alle "Macht" der Menschen in der Kirche".

Alzo: heel dat priesterlijke machtsdenken, culminerend in pauselijke oppermacht, wordt doorbroken, als men de belangrijke betekenis van de epiclesis goed doordent.

Geen meespreken concelebranten

Door dit alles komen ook de vragen betreffende de praktijk van de concelebratie bij ons in een totaal ander licht te staan. Zeker, tegen het meespreken door de concelebranten bij het Eucharistisch Gebed zie ik op zich geen principiële bezwaren, maar toch moet dat m.i. desalniettemin ontraden worden om verkeerde achtergronden en foutieve interpretaties te voorkomen.

Bovendien: hoezeer dienen we vanuit de moderne liturgiewetenschap te onderstrepen, dat heel het Eucharistisch Gebed als consecratorisch

---

28) Internationale Kirchliche Zeitschrift, Bern, 73 (1983), S. 82 ff., bes. S. 87.

risch beschouwd moet worden, evenzeer als heel het Eucharistisch Gebed epicletisch en anamnetisch en offertorisch is. Dan zou, goed doordacht, als het over meespreken gaat, het Eucharistisch Gebed in zijn geheel door alle concelebranten meegesproken dienen te worden, dus inclusief het deel voor het Heilig, het prae-sanctus-gedeelte. Al om praktische redenen is dat moeilijk uitvoerbaar.

Er is ook een positief argument. Vanouds is het grote gebed over brood en wijn uitsproken door de voorganger alleen. Zo was het reeds bij de Joodse religieuze maaltijdritten voor Christus het geval, waar de huisvader de essentiële berachot uitsprak. Zo werd het ook door Jezus zelf en door hem alleen bij het laatste Avondmaal gedaan. Zo wordt het Eucharistisch Gebed ook in de christelijke traditie, zoals ik al aangaf, in het Oosten en lang in het Westen alleen door de voorganger gesproken, ook bij concelebratie. Vandaar is een zeer juiste, andere naam voor het Eucharistisch Gebed: het presidentieel gebed, gebed door één (de president, praeses, pro-estoos) in naam van en als tolk van alle meevierenden uitgesproken. Uiteraard moet dan ook een willekeurige verdeling van de tekst over diverse personen van de hand worden gewezen, omdat het in meer opzichten de eenheid van het Eucharistisch Gebed schaadt.

Gebaren van de concelebranten

Zowel theoretisch als praktisch geldt het voorgaande - mutatis mutandis - ook voor specifieke gebaren voor concelebranten. De reeds eerder vermelde uitspraak van Vanderbroucke 29) : "Voldoende is, dat alleen de hoofdcelebrant de bedoeling der concelebranten om te

---

29) zie noot 22.

consecreren in woorden uitdrukt" kan m.i. aldus worden uitgebreid: Voldoende is, dat alleen de hoofdcelebrant de bedoeling der concelebranten alsook van alle aanwezige gelovigen niet alleen in woorden, maar ook in gebaren op een specifieke wijze uitdrukt en vertolkt.

Een verwijzing hier naar de Oosterse Orthodoxie is niet relevant, omdat daar de concelebranten wel de hand naar brood en beker uitstrekken, maar met de palm naar boven: het betreft daar een simpel aanwijsgebaar en geen historisch beladen handoplegging. 30) Trouwens, de Instructio Generalis van het nieuwe Missale Romanum 31) zegt hier bij het uitstrekken van de rechterhand bij de Verba Domini: "si opportunum videtur": "als men dit geschikt acht". Het is dus facultatief. Het kan bijvoorbeeld in onze contreien kwalijke reminiscenties aan de Nazi-tijd oproepen, als daar een aantal priesters zo met uitgestrekte arm en de handpalm naar beneden rondom het altaar staan.

Nog enkele praktische aanbevelingen

In het algemeen houde men concelebratie beperkt tot werkelijk bijzondere gelegenheden. Immers, een priester die in het schip van de kerk de eucharistie meeviërt, celebreert in wezen niet minder dan zijn collega aan de altaartafel. Overigens is dat voor ons Oud-Katholieken allang een vanzelfsprekende zaak. In de Romana wordt dat de laatste tijd ook steeds meer bepleit, onder andere door Wegman

---

30) A. Nuy, De praktijk van de concelebratie, TvL 48 (1964), p. 401.

31) Missale Romanum, 1969, Instructio Generalis, 174 c.

en Bunnik. 32) Ofschoon ... "Funktionslust" is bij sommigen onder ons ook niet helemaal afwezig.

Ook voorkome men topzware concelebraties, topzwaar namelijk ten aanzien van het aantal aanwezige gelovigen (zoals bij ons bij de wijding van de heilige Oliën vroeger wel eens het geval was), of zoals op die spotprent: twintig concelebranten aan het altaar, één oud vrouwtje in het schip van de kerk.

Voorts nog dit: bij een dienst "met drie heren" (zoals dat in het kerkelijke jargon heet) verdient concelebratie verre de voorkeur boven de oude en ook bij ons nog niet uitgestorven gewoonte, dat een assisterend priester, als diaken "verkleed" (excusez le mot) en een andere priester als vermomde subdiaken een oneigenlijke rol vervullen. Zeker, liturgie is een spel, maar een heilig spel, geen maskerade! Tenslotte, als men concelebreert, streef men er zoveel mogelijk naar, dat men, zoals volgens Kraft 33) reeds in de vorige eeuw bij ons werd bepleit - "versus populum": met het gezicht naar het volk gericht is. Niet alleen hebben dan de gelovigen goed zicht op het heilige gebeuren, omdat er geen mensenwand opgericht staat tussen altaartafel en volk, maar het komt ook zichtbaar ten goede aan de verwerkelijking van het gemeenschapskarakter van de eucharistie, welke gedachte we als Oud-Katholieken zo graag onderstrepen en propageren, zoals ik ook voortdurend getracht heb in mijn colleges te ver-tol-ken.

---

32) Supplement Liturgisch Woordenboek, 1970, p. 42.

33) S. Kraft, Grundsätze und Ziele althatholischer Liturgiereform, Internationale Kirchliche Zeitschrift, Bern, 73 (1983), S. 97.

Tot op heden verschenen delen in de publicatieserie:

1. Drs.F.Smit, dr.J.Visser en mgr.A.J.Glazemaker;
250 jaar Oud-Katholiek Seminarie.
2. Dr.J.Visser;
De kandelaar van het licht.
3. Drs.M.A.Haitsma;
De Rooms-Katholieken te Leiden van ongeveer 1650 tot de tweede helft van de achttiende eeuw.
4. Mr.G.Chr.Kok;
Beknopte bibliografie van de geschiedenis van de Oud-Katholieke kerk van Nederland.
5. Dr.P.J.Maan;
Chiliasatische en charismatische stromingen en de Clerey in het begin van de 19e eeuw.
6. Mr.J.J.Hallebeek;
Communis omnium possessio et omnium una libertas (Twee opstellen over Thomas van Aquino).
7. H.J.W.Verhey;
Naamlijst der pastoors van de Oud-Katholieke kerk.
8. Dr.J.Visser;
Het ideaal van de 'Ecclesia Primitiva' in het Jansenisme en het Oud-Katholicisme.
9. Drs.F.Smit;
Franse oratorianen en de Clerey in de jaren 1752-1763.
10. Mr.J.A.C. de Jonge;
Eenheid in conciliariteit.
11. Dr.P.J.Maan en Dr.J.Visser;
1931-1981: Vijftig jaren full communion tussen de Anglikaanse en Oud-Katholieke kerken.
12. Drs.F.Smit;
Het Hofje van Buytenwech te Gouda in de jaren 1684-1713 (Bijdrage tot de katholieke armenzorg in de 17e eeuw).
13. Dr.P.J.Maan;
1054 In het spanningsveld van Utrecht, Rome, Constantinopel en Canterbury.
14. C.E.Schabbing;
Verzuilingstendenties in de Oud-Katholieke kerk van Nederland, 1870-1940.
15. Drs.K.Ouwens;
De theorie van de pentarchie en het primaatschap in de kerk.
16. Drs.F.Smit;
De fundaties van Sasbout en Pieter van der Dussen, (1622-1752).
17. Mr.G.Chr.Kok;
Uit de geschiedenis van de Synode.
18. Lic.G.Theys;
Van Van 't sestichhuis tot college van de hoge heuvel. 1633-1683.

